

CSEH POLITIKAI ARCKÉPEK

PEROUTKA MEMOÁRJAI¹

Peroutka egyénisége, cseh álláspontja a tótokkal szemben — a tótok szerepe az államalkotásban — a cseh légió — Stefánik, a tótok hőse, alakja és halála

I.

A CSEH ÉS TÓT KÖNYVTERMELÉS az elmúlt másfél évtizedben garmadaszámmra hozta a piacra a világháború és az államfordulat csehtót részleteire vonatkozó könyveket. A komoly és értékes munkák száma természetesen jóval alacsonyabb, mint a bombasztos, személyi célzatú munkáké. Tagadhatatlan az, hogy a közelmúltnak ezen leírásaiban is, akár komoly és értékes tartalmúak, akár pedig kevésbé azok, két főszempont vezette az írókat. Az egyik a párthoz való tartozandóság szemüvege, a másik pedig, hogy milyen módon lehetne a legjobban az önálló csehtót állam alakításának dicsőségéből és érdemeiből a személyi pozíció részére egy jó nagy karajt lehasítani. Ezért ütődik ki különösen a memoármunkákból a személyeskedés és a pártgyűlölség. Ami pedig a csehtót testvéri viszonyt illeti, — a cseh munkák, majdnem kivétel nélkül, hol direkt módon, hol körülírva vagy adatok célzatos csoportosításával, a tótság inferioritását, politikai éretlenségét és a „szabadság korszaka“ előtti gyávaságát és tehetetlenségét mutatják be. Ezt a megállapítást variálja több formában Peroutka tíz kötetre tervezett művének első három kötete is.

Peroutka Ferdinánd a cseh publicisztika egyik legtehetségesebb reprezentánsa, a „Lidové Noviny“ politikai cikkírója és a „Pfitomnost“ szerkesztője, aki néhány figyelemreméltó essay-gyűjteményt adott ki.^a A „Lidové Noviny“, mely szerkesztőtulajdonosa, Stránský dr. révén a Hradsinhoz közel áll és Benes külügyminiszter belpolitikai apparátusában rendkívül fontos helyet foglal el, mert hiszen e lap segítségével harcolta végig a Stribfny, Gajda, Hodza és Kramáf elleni támadásokat, — szerkesztéstechnikai szempontból a legjobb cseh napilap, melynek politikai cikkei mindig figyelemreméltóak. A „Pfitomnost“ című hetilap saját szerkesztőjének sok ellenséget szerzett, mert ebben nem korlátozza olyan pártcélzatú megkötöttség, mint a Lidové Novinyban. A lap programja szerint a szerkesztő erkölcsi érintetlenségének és politikai függetlenségének lehet köszönni azt, hogy a lap politikai slendriánnak nevezi a politikai slendriánt, a korrupciót korrupciónak, a gitschet gitschnek, a művészetet művészetnek, a sportot sportnak, az akrobataságot akrobataságnak és hogy az igazság érdekében gyakran

¹ Ferdinand Peroutka: „Budoványi státu. Ceskoslovenská politika v letech poprevratovych“. 1.1918. 524.1. II. 1. a 2. dil. 848.1. — Fr. Borovy Praha 1933—34.

² »Bojeodnesek“. — „Aokane“.

népszerűtlen is mer lenni. Peroutka ma a tót politikai körökben egyike a leggyűlöltebb cseheknek, ám nem azért, mert talán cseh sovíniszta-allűrjei lennének, vagy mert talán a cseh-tót problémában a tótelles cseh türelmetlenségnek lenne leghangosabb kifejezője, hanem mert lapjában Weiner Richard nevű párizsi munkatársának egy tanulmányát leköszölte,¹ melyben ez a revízió lehetőségével foglalkozván, ajánlja, hogy ha — mint ezt a magyarok állítják — sérelem történt, úgy ez elimináltassék.

Elgondolását azzal támogatja, hogy ha a magyarságnak átadnák azokat a területeket, melyeken a magyarok laknak, akkor ezzel kivennék hatékony revíziós propagandájuk kezéből a legerősebb fegyvert, hiszen ezután nem fogják már meggyőzhetni Európát arról, hogy sérelem esett rajtuk, mert ilyen módon valamennyi magyar Magyarország fennhatósága alá kerülne. Viszont, amint ez megtörténik, Magyarország demokratikus állammá alakul, mely demokratikus szomszédaival békében fog élni. — Ez az álláspont heves és gyűlölködő támadások központjává tette nemcsak a cikkíró, hanem a szerkesztő Peroutkát is, aki feleletében² hangsúlyozta azt, hogy nem lehet bezárt szemmel a revízió eshetőségének kérdése mellett elhaladni. Fejtegetései a háborús és a békés revizionizmusról megmutatták, hogy nincsen puhafából faragva, — ámbár ő is kifejezetten a cseh nemzeti álláspontot képviseli és cseppet sem revizionista, mert hiszen a revízióval mindenképpen való megakadályozását ő is óhajtja, nem zárkózik el azon belátás elől, hogyha a revízió lehetséges, inkább lenne kívánatos egy békés és kompromisszumos megoldás, mint egy háborús. Később egy magyar interjú miatt, melyről határozottsággal kijelentette, hogy nem fedi az igazat, ismét heves tót támadások keresztüzébe került.

„Az államépítés korszaka. A csehtót politika az 1918—1928. években“ című munkájának első két kötete újra alkalmat adott a tót politikai közvéleménynek, hogy pereat-ot kiáltson rá, mert állítólag igazságtalanul bánt el történelmi kritikájában a tótság egyes prominenseivel és magával a tót politikai vezető réteggel. Tény az, hogy rendkívül éles judiciummal figyelte meg a politikai szereplők tetteit és viselkedését. Ezt az éles kritikai tehetségét azonban olyan célzattal használja, melyből politikai beállítottságára lehet következtetni annak ellenére, hogy lépten-nyomon meglátszik, miszerint igyekszik ezt leplezni. Peroutka a köznapi demagógia ellenségének tartja magát, a pártok, klikkek, személyi érdekek kulisszamögötti és nyílt harcának leírásában érdekes adatokat ismertet. Peroutka nem szürke író, hanem erőtől és önálló szellemiségtől duzzadó tehetség, akinek írásait élvezet olvasni még azoknak is, kiknek elszánt ellenfelük. A két kötetbe foglalt időszakról írtak mások is. Munkája azonban merész szárnyalásával messze maga mögött hagyja például egy Chaloupecky ügyefogyott és könyvmolyos botorkálását, egy Opocensky szürkeségét, vagy egy Houdek naív és fontoskodó dilettantizmusát és sok más.

Munkájának anyagát okmánygyűjtemények, a statisztika, a nemzetgyűlési naplók, a sajtó és irodalmi termékek és végül a kortársak

¹ „Naše spějenceká politika“. — Pfitomnost 1933. 13—14. sz.

² „Na vysvětlenou“ — Pfitomnost 1933. 16. és 17. sz.

személyes információi szolgáltatták. Ennek az utolsó körülménynek is lehet tulajdonítani azt, hogy a kötetekben előforduló személyi jellemzések, portrék sok esetben túlélés kontúrokat mutatnak, aminek következtében az elrajzolt részletek feltűnőbbek lettek. Ezt látjuk nemcsak Stefánik Milán alakjánál, hanem Kramár, Hodza, Hlinka, Smeral, Sramek rajzánál is, míg viszont Masaryk, Benes, Svehla, RaSin, Srobár portréinál már nem használja a fekete-fehér technikát, hanem meleg pasztellszíneket, elmosódó kontúrokkal. Peroutka tudatosan kerüli ugyan a legendaszöveg tarka történelmi díszletezését, — mégis két csoportba osztja e korszak történelmi szereplőit — a neki rokonszenvesekre és a többire. Azok, akiről azt hiszi, hogy túlértékeléssel jutottak az e korszakról szóló közfelfogásba, rendkívül kíméletlen lelki bonckés alá kerülnek. A többieket is szigorúan kezeli, ám ez már csak látszólagos és inkább fogalmazástechnikai és stílusgyakorlati eljárás, melyből a neki rokonszenvesek elégtétellel kerülnek ki. Mindenesetre értéket ad művének az, hogy a cseh nemzeti közéleti férfiak monográfiáit történelmi anyaggal organikusan összeszöve és egybeforrasztva adja. Behatóan foglalkozik az államgazdasági és pénzügyi, valamint szociális kérdésekkel is, — de ezekkel összefüggően túlnyomóan a cseh területekre van tekintettel és nincsen semmilyen figyelemmel Szlovénia, pláne Ruszinszkóra. A munkának azonban nagy hiányai is vannak. Ezekből a hiányokból is következtethető a magyarellenes tendenciára. A német problémának ugyan néhány fejezetet szentel, de a magyar nemzetiség kérdéseivel egyáltalában nem foglalkozik, pedig 1919—1920-ban erre vonatkozólag bőséges anyag halmozódott fel. Nem találjuk a munkában a pittsburgi szerződés adatait és körülményes következményeinek előjeleit. Ruszinszkóról alig tesz említést, mintha ez a terület nem is tartoznék a cseh-től államhoz.

Említettem, hogy Peroutka egyik főtürekvése arra irányul, hogy az eseményekről és a szereplő emberekről lehámozza a cseh-től öndicsőítésnek egyre vastagodó kérgét és hogy bemutassa a maga meztelenségében mindazt, ami e kéreg mögött van. Ezt azonban nem minden kérdésben cselekszi egyforma kíméletlenséggel. Vannak helyek az események sorozatában, ahol nagyon is kényeskedve kezeli a témát. Ez mindenesetre annál kirívóbbá teszi kíméletlen módszerét a többi esetekben. Nem tartom egészen megbízhatónak és világosnak mindjárt az első fejezetet, mely a cseh opportunisták politikája végét rajzolja. Peroutka megállapítja ugyan azt, hogy igazságtalan eljárás lenne elítélni a két tűzbe helyezett vas politikáját és mindazokat megvetéssel illetni, akik ezt tették, mert hiszen a politikának minden eshetőségre el kell készülni, mégis igen cinikus és lekicsinylő megjegyzéseket ír azokról, akik nem a Masaryk—Benes-fronton álltak, hanem arra az eshetőségre is gondoltak, hogy a középeurópai hatalmak győzni fognak és viselkedésükkel elejét akarták venni annak, hogy e győzelem esetében a cseh nemzet alárendelt sorsba kerüljön. Ezeket az opportunistákat sok tekintetben áldozatul dobták oda a cseh vezetők az újjongó cseh nacionalizmus bosszúszomjának, — ez azonban nem változtathat azon a tényen, hogy a csehek sokkal nagyobb erővel és intenzivitással harcoltak az antant ellen, mint mellette és valóban érdemtellenül lettek

a békediktátumok kegyencei. A központi hatalmak győzelemszériája a négy évig húzódó háborúban sokáig tartott. Ezen idő alatt a cseh opportunisták előtérben álltak és valósággal a cseh politikának egyedüli intézői voltak; mihelyt azonban világossá vált az, hogy a kocka megfordult, — előkerült a másik tűzben tartott vas, úgyhogy 1918-ban már csak egy vasuk izzott, mert az opportunistákét elhajították. Peroutka szerint ez a folyamat a cseh íróknak 1917 májusi deklarációja után kezdődött. A 222 cseh író nyíltan állást foglalt e nyilatkozatban a hivatalos politika ellen és dezavualta a „Cesky Svaz“ című cseh pártközi szervezetet is, mely ha a kényszerítő körülmények szorítása alatt, de mégis többízben a cseh emigránsok politikája ellen foglalt állást és Stanek vezetése alatt ezekétől teljesen eltérő utakon járt, melyeken szintén már 1917-ben csehtót egyesítésre törekedtek. Feltűnő, hogy Peroutka a „Cesky Svaz“ ezen működését mellőzi, holott ez előkészítette a cseh nemzeti bizottmány útját. Peroutka bizonyos szemrehányással állapítja meg azt, hogy 1917 májusáig hiányzott a cseh politikai nyilatkozatokból „a szabadságra való törekvésnek világos kifejezése“, — ámbár kénytelen megemlíteni azt is, hogy alig történt a cseh közvélemény részéről ezzel ellentétes sajtóbeli vagy más megnyilvánulás. Ha itt-ott elszórtan előfordult a sajtóban a tiltakozás a Masaryk—Benes-akció ellen, úgy ennek szövegét a hatóság fogalmazta, amint ez a Czemin gróf által megrendelt Cesky Svaz-féle nyilatkozattal is történt. Ezt Peroutka szerint maga Czemin írta meg és a Cesky Svaz saját maga ellen sütötte el ezeket a pisztolyokat abban a reményben, hogy nincsenek megtöltve, elutasította a szabadságot, azt remélvén, hogy mégis leköszön, kihirdette, hogy nem fogadja el az emigránsok segítségét, valójában azonban elvárta tőlük, hogy ezt nem hiszik el. Tisztázódott a helyzet akkor, — mikor megalakult a cseh nemzeti bizottmány, mely látván a harctéri helyzet alakulását, teljesen a Masaryk—Benes-csoport politikájához igazodott, mindamelllett a cseh reichsrati képviselők, Masaryk tiltó figyelmeztetése ellenére, továbbra is résztvettek az üléseken, mert kellemetlen meglepetéseket nem tartottak kizártnak. A „Národny Vybor“-nak nem volt tót nemzetiségű tagja, ámbár már nyíltan használta a „csehtót nemzet“ kifejezését. Ez a bizottmány már előkészítette az önálló cseh-tót állam törvényeit. Kidolgoztak egy politikai és egy gazdasági jellegű törvényt, melyeket már a Maffia is megtárgyalt. Az egyiket Pantucek dr., a másikat Preiss dr. szerkesztette. A Cesky Svaz és a Národny Vybor szervezeten kívül létezett egy szocialista tanács is, mely az orosz átalakulás hatása alatt radikalizálódott. Ez már október 14-én akarta a cseh-tót köztársaságot proklamálni és a polgári pártok attól félttek, hogy ez a nap válhat a cseh önállóság kiinduló pontjává, holott a bolsevizmus felé igazodó radikális szocializmus akkor nem volt jó ajánlólevél az antant előtt. A cseh polgári pártoknak sikerült leszerelniük a szocialistákat, akik azután teljesen alárendelték magukat a nemzeti bizottmánynak, melynek vezető tagjai igen elítélően nyilatkoztak a szocialista taktikáról. Ezen a kialakult egységen szenvedett hajótörést Károly király föderációs manifesztuma is, mely Peroutka szerint az október 28-iki prágai eseményekre azzal a hatással volt, hogy megakadályozta

a vérontást és a cseh nemzeti bizottmány útját veszélytelenné tette. Peroutka előadásából kitűnik, hogy a csehek félték Károly királynak békére hajló és modernebb szellemű politikájától, mely az antant körökben is ismeretessé vált és attól tartottak, hogy sikerül majd neki Ausztria szétbontását megakadályozni. A háború nem volt a császár szívügye és mikor a háború bestialitása tetőfokát érte, megkegyelmezett Kramárnak és Rasinnak, — az uralkodó azonban érezte gyengeségét, mondja Peroutka, különösen a magyarokkal szemben. A föderációs tervet a csehek elutasították, mert Magyarország integritását respektálta és a csehországi németeket el akarta különíteni. A cseh taktikára döntő befolyással volt Klofác információja, aki az uralkodónál való audienciája után közölte a cseh vezetőkkel, hogy őfelsége egészen nyíltan békés és vérontás nélküli likvidációról beszélt, tehát a bécsi kormány erőszakos fellépéséről nem kell tartani, mert erről az oldalról teljes kapituláció fog bekövetkezni.

Figyelmet érdemelnek Peroutkának a svájci cseh tanácskozásokra és a prágai október 28-iki eseményekre vonatkozó adatai, melyek szerint Svájcba a Benessel való tárgyalás céljából azokat az idősebb cseh politikusokat küldték, akiknek az új államalakulásban tettelegesen vezetőszerepet nem szántak, mert nem bíztak akcióképességükben. Kramáí, Stanek, Klofác utaztak Svájcba, Prágában maradt Svehla, Stribny, Raáin, — a nemzeti radikálisok, akik azután október 28-án kibocsátották a csehtót államalakulásra vonatkozó első törvényt, melyben kihirdették az állami függetlenséget. Peroutka is megállapítja azt, hogy az október 27-iki Andrássy-féle jegyzék „volt az a kő, mely megindította a meredély szélén felhalmozódott lavinát“. Ettől a perctől kezdve a kormány a németek részéről is izoláltatott. Az Andrássy-féle jegyzék Prágában cselekvésre bátorította a vezetőket, mert Ausztria elfogadta Wüson felfogását, hogy maguk a csehek döntsenek saját sorsuk felett, tehát ez a jegyzék volt a bekövetkező események hajtóereje. Az önállósági törvényt ugyan már régebben előkészítették, de még korainak tartották kihirdetni és csak a jegyzék hatása alatt eszközölték ezt. A törvény az eseményeket úgyszólván megelőzte, mert a csehtót állam proklamálása nem felelt meg az akkori tényleges helyzetnek, hiszen sem a cseheknek, sem a tótoknak nem volt hatalmuk. Szlovenszón még nem döntöttek e kérdésben a tótok. Az Andrássy-féle jegyzék a föderációs császári manifesztumhoz hasonlóan a bizonytalanságnak olyan atmoszféráját teremtette, melyet a cseh nemzeti bizottmány mesterien tudott kihasználni. A prágai események nem tartoznak azon forradalmi átalakulások közé, melyeket saját erejükkel küzdöttek ki. A frontokon dőlt el az átalakulás ügye, — ám Peroutka nyíltan megmondja, hogy a cseh légiók is csupán egy vízcseppet jelentettek ebben a gigantikus mérkőzésben — még a szibériai cseh anabázisnak sem volt döntő jelentősége. A légiók csupán egy véres manifesztáció céljára szolgáltak, hogy megtámasszák Masarykék akcióit, melyek a konjunktúrát kihasználták. A politikai konjunktúra segítette tehát önállósághoz a csehekét és nem forradalmi, sem harctéri tetteik. Ez a konjunkturális magatartás intézte el a cseh kérdést külföldön.

Érdekes olvasmányok a munkának a szibériai légiókra vonatkozó fejezetei, melyekben Peroutka a tót Stefánik Milán dr. tábornok és első csehtót hadügyminiszter személyével behatóan foglalkozik. Stefánik dr. ma a tót nép legendás hőse. A tót fantázia rendkívül fogékony legendaszövést tekintetében. Nemcsak a köznép, hanem az intelligencia rétege is. Ez a kis népek bizonyos „MinderwertigkeitsgefűhT-jével áll összefűggésben. Nagynak, hűsinek, büszkének, szépek, majdnem természetfeletti tökéletességűnek képzeli el és annak hiszi is kiváló fiait. Stefánik Milán karriérje és tragikus halála rendkívűl alkalmas anyagot tartalmazott a népfantázia élesztésére. Valahányszor a csehek részéről felhangzik a lekicsinylű megjegyzés, hogy a tótok csak alárendelt szerepet vittek a „felszabadítási“ munkában, — a tótok mindig Stefánik dr. nevét emelik védűpajzsként a támadás ellen. Úgylátszik Peroutka Stefánikra vonatkozó kíméletlen kritikájával ezt a védűpajzst is ki akarja csavarni a tűtság kezeibűl: történelmi szerepét alapos redukűi alá vetette.

Amikor 1918 augusztusában az antant kűrűkben a cseh légiónak szibériai sikerei felett nagy őrűm és bizakodás mutatkozott, — magában a légiűban már megindult a defetizmus, zűllés folyamata, mert a légiű az antant hatalmaktűl sűrgűsen segűtséget kért és ez a segűtség teljesen elmaradt. Wilson is megtagadta ezt és így megbukott a nagy terv, hogy a légiűk segűtségével felszabadítassák Oroszország. A légionáriusok többsége nem akart a bolsevikiek ellen harcolni és csupán azt kívánta, hogy az orosz kormány engedje át őkűt háborítatlanul Oroszországon keresztül. Már októberben írta a légionárius Svec ezredes, hogy a harc készség nulla alá szállt. A légiűt az antant segűtségével bíztatták, — ám a sereg tisztán látta a helyzetet és nem akart idegen érdekekért harcolni. Amikor október 28-án Prágában kihirdették az állami önállűságot, — akkor helyezték sűrba messze Szibériában az űngyilkos Svecet, aki a légionáriusok defetizmusa és fegyelem-megtagadása feletti kétségbeesésben fűbelűtte magát. Az egész légionárius tábor csakis a hazatérési vágyban és akaratban volt egységes. Ennek tudható be a Kolcsákkal szembeni viselkedésűk is. Benne a cízizmus reakciűs képviselűjét látták és a légionáriusok nem akarták a cízizmust restaurálni. November elején érkezett Janin francia tábornokkal Stefánik Milán dr. Szibériába. Mindkettű egy nagy offenzív haditett tervével és reményével tette meg a nagy utat. Stefánik útja elűkészítése közben sűlyos nézeteltérésbe került Benessel. Stefánik és Benes kűzűt valűsűnűleg személyi versengés volt, fűltűkenység és mint Peroutka mondja, Stefánik Moszkván keresztül a gyűzelműs légiűk élén akart hazatérni és pedig még elűbb, mint Benes. Janin tábornok is hitt ebben, mert Vladivosztokban fennen hangoztatta, hogy az egész Szovjetoroszország tizennégy nap alatt teljesen kűrűlzáratik és kénytelen lesz kapitulálni. Ennyire félrevezette Őkűt a cseh légiűk haditetteirűl szűlű nagy cseh propagandalárma, — a valűság mást mutatott. Stefánik teljesen megtűrve látta reményeinek szűtfoszlását. A dicsű és legendás légionárius sereg helyett egy politizálű, szertezűllű, fegyelmezetlen tábornokot talált, mely nyugalom és béke után sűvűrgott és éppen ezért gyakran valűsággal pánikhangulat-

ban leledzett. November 28-án Stefánik kénytelen jelenteni a prágai kormánynak, hogy a hadsereg lelkileg és testileg megrendült. Be kellett látnia, hogy egy ilyen sereggel nem lehet harcolni. Peroutka szerint Stefánik a külsőségek embere volt és mint ilyen alkalmatlannak bizonyult arra, hogy a légionárius önkéntes seregben sikerrel hajthassa végre terveit. Egy érzékeny és beteges ember, akinek intézkedései a légió belső zavarait még növelték. Megtiltotta a légiók parlament-jének összehívását és tanácskozását. A fegyelmetlenséget szigorúsággal kezdte büntetni és a rangjelzést személyesen is letépte arról, aki nem engedelmeskedett. A légiók Stefániktól azt remélték, hogy békét hoz számukra, ő azonban nagy haditervekkel jött és mikor látta, hogy a légió helyzete ezeket kizárttá teszi, indulatos és haragos magatartást mutatott. Egész ezredek megtagadták neki az engedelmességet, mert a légiók politikai autonómiáját meg akarta szüntetni és a csehtót kormány alá rendelni, ugyanis a légiót az oroszországi csehtót nemzeti tanács szibériai kirendeltsége vezette, melyet a légionáriusok gyűlése delegált. Ennek a bizottnánynak radikális tagjait egy követés ürügye alatt elküldte Európába. Masaryk és Benes később dezavualták Stefánikot, — nem hatalmazták fel ezekre az intézkedésekre. Rossz néven veszi Peroutka Stefániktól azt is, hogy a légió tulajdonában levő orosz államkincset felajánlotta a francia követség útján a franciáknak. Stefánik intézkedései következtében a légióban lázongás jelei mutatkoztak, az engedelmisség teljesen meglazult. Ilyen helyzet és hangulat közepette Stefánik menekülésszerűen otthagyta a légiót és visszautazott Európába. Teljes volt a személyi kudarca, a hadseregtől nem is köszönt el, senkivel sem közölte, hogy Kínán keresztül siet haza, Vladivosztokot elkerülte. Hirtelen eltűnése felett a légionáriusok, akik azt hitték, hogy hazavezeti őket, még jobban elkeseredtek, intézkedéseit szabotálták. A légió politikai autonómiáját felfüggesztő rendeletét is elutazása után küldte el a kormány megbízottjának. Stefánikot terveinek kilátástalansága egész lényében megrendítette. Peroutka előadásából önkéntelenül felvetődik a kérdés, vajjon nem a Benes iránti féltékenysége hajszolta-e vissza vagy pedig a tótság jövő sorsa feletti aggályai, látván teljes meztelenségében Szibériában a cseh prepotenciát. Hozzárult ehhez, hogy a Masaryk által Washingtonban kibocsátott alkotmányhatározó deklarációval, melyet Tokióban kapott kézhez, nem értett egyet, aminek kifejezést is adott. Visszatérve látta, hogy szibériai missziója következtében itt Európában már nemcsak tót nemzete, de saját személye szempontjából is sokat mulasztott. Sok tekintetben lemaradt és ezért valósággal apátiába esett. Nagy elvi ellentét választotta el őt Benestől a csehtót állam jövő orientálása tekintetében is. Stefánik Olaszországhoz akarta az új állam politikai hajóját kötni, Benes Franciaországhoz. Stefánik Párizsban rezignáltan közölte Foch-sal, hogy a légióra nem lehet támaszkodni. Innen Olaszországba siet, majd két olasz kísérővel repülőgépen Pozsonyba, ahol a város határában cseh katonák a repülőgépet lelőtték, állítólag abban a hiszemben, hogy a gép magyar. A gép lezuhant, Stefánik és két kísérője ott lelték halálukat. — Peroutka ezzel a tragikus életbefejezéssel kapcsolatban következő jellemzésben foglalja össze Stefánik alakját:

1919 május 4-ikén, egy szép vasárnapi napon, a hivatalos Pozsony készülődött, hogy Stefánik Milán Rastisláv tábornokot, a fiatal cseh-szlovák köztársaság hadügyminiszterét, a forradalmi külföldi kormány három tagjának egyikét, — egyikét azoknak, akiket felszabadítóknak neveztek el, ünnepélyes fogadtatásban részesítse. Dél előtt távirat érkezett, hogy repülőgépen elhagyta Olaszországot. Küldöttségek és a kormány képviselői várták a pillanatot, amidőn annyi esztendő után ismét hazája földjére lép. Déli tizenkettő előtt néhány perccel nagy kétfedelű olasz repülőgép jelent meg Pozsony felett és köröket írt le a közeli repülőtér fölött. Szeles idő volt. Talán a szél billentette föl, talán más valami történt, ma már meg nem állapítható ok következtében a repülőgép megingott, elvesztette egyensúlyát, lezuhant és eltűnt a szemek elől.

A közeli kis erdő mögül fekete füstoszlop emelkedett a magasba. A tragédia, — mint sejtették — megtörtént. Autóbuszok, motorkerékpárok, kerékpárok és a gyalogosok tömegei siettek a szerencsétlenség helyére. Az erdő mögötti tisztáson még égett a repülőgép maradványa és a romok közül néhány megszenesedett holttestet húztak ki a mentők. A katasztrófa színhelyétől néhány méternyi távolságban feküdt egy tábornoki egyenruhában levő férfiú holtteste, mely kevésbé volt a tüztől megsérve, mint a többi. Nyilvánvaló lett, hogy a férfiú még a zuhanás előtt kiugrott a gépből. A zsebében levő okmányok alapján kétségtelenül megállapíthaták, hogy ez a halott a várt Stefánik tábornok.

Csodálatos és mégis stílusos vég ez egy ilyen egyéniség részére. Ha választhatott volna, akkor sem választotta volna a halált párnák között. Föllobbani és elégni, — ezek voltak hős alakjának követelményei. Masaryk és Benes a józan vonaton érkeztek haza, — ez nem elégtette ki Stefániknak pátoszseretét és felfogását saját személyének inscenálása tekintetében! Repülése előtt azt mondta barátainak, hogy nem kívánja az ellenséges területeket érinteni és nem akarja magát kitenni annak, hogy szóba kelljen állnia régi ellenségeivel, ha utazásában háborgatnák. Ime a szenvedélyes ember — Benesnek azonban még Párizsban más okot mondott: Hírei vannak, hogy Szlovenszkon úgy várják, mint a tótok hatalmas védőjét, aki az égből száll le. Miképpen érkezhethet valóban az égből? Tudatában volt fájának primitív és üde képzelőtehetségének és ezért elhatározta, hogy anyagot szolgáltat neki egy mítosz számára. Más ország ez, mint Csehország, hajlamos arra, hogy tisztelje az urakat, a hőseket és a szenteket és ezért másképpen is kell Szlovenszkoval bánni. Vájjon jól ismerte-e Stefánik Szlovenszkrét? Sok későbbi esemény alapján úgy látszik, hogy igen. Szlovenszko bizonyos tekintetben a Jánosikok országa maradt. Az ország eredeti romantizmusára Stefánik is romantizmussal felelt. Ezért rendezett nem közönséges, hanem csodálatraméltó bevonulást. Ha életben marad, akkor Hlinka Andrásnak legnagyobb vetélytársa lenne, aki szintén tudná, hogyan kell annak a politikusnak Szlovenszkon viselkednie, aki azt akarja, hogy tiszteljék és szeressék.

Stefánik életének egy szakaszában csak mint politikus és mint Masaryk tisztelője volt realista, temperamentuma alapján azonban sohasem. Hiszen a tót általában véve nehezen tud realista lenni — különösen azonban Stefánik. Egy realista egyébként nem szokott azzal kérkedni, hogy benne személyi magnetizmus lakozik — Stefánik így viselkedett. „Úgy látszik, hogy nagyon és kedvtelve figyelte magát⁴⁶. Stefánik nagy hatással volt a nőkre, — ez kétségkívül jelenti, hogy lényegében volt valami romantikus, titokzatos és lovagias és hogy férfiú volt, aki kiismerte magát a velük való érzésekben és játékokban. Teljesen reális és józan demokraták előtt szokatlan volt előszeretete külsőségekkel szemben. Ezt a tulajdonságát a magyar környezet hatásának kell tulajdonítani, mely alól egyetlen háborúelőtti tót sem mentesíthette magát. Stefánik is, Hodza is, ha mindegyik másképpen, de mégis urak módjára lépnek fel. Stefánik mindig szerette a kitüntetések, a sujtásos egyenruhát és a titulusokat. Csillogó exterieurjével szerette magát a többiektől megkülönböztetni. Amidőn Szibériába küldték, e különleges politikai missziója részére ideiglenes tábornoki címet kapott s ehhez a címéhez ragaszkodott. Janint szakadatlanul arra kérte, hogy véglegesítse tábornoki címét. Szibériai hálókocsiját feltűnő fényűzéssel rendeztette be; amikor másokat elkedvtelentített a ceremónia, ő ilyenkor elemében érezte magát.

Ez a férfi, aki saját magát rendkívül nagyra becsülte, sőt aki néha saját magától el volt varázsolva, aligha lesz képes az egyenlőség vagy a tömeg modern ideáljaiért lelkesedni. Tényleg ebben a forradalmárban olyan nagymennyiségű konzervatizmus lakozott, hogy ez elég lett volna többek részére is. Némelykor kitört belőle ez a konzervatizmus, például akkor, amikor a Japánba utána küldött haladószellemű washingtoni deklarációnak szövegét elolvasta. Elégedetlenkedve táviratozta meg Masaryknak kritikáját. A deklaráció túlradikálsnak tűnt fel előtte. Azt táviratozta, hogy egy olyan állapotot kell teremteni, amely „az egyén méltóságának megfelelően; nem fogunk szolgamódra engedni annak a nyomásnak, amelyet helytelenül a modern gondolkodás irányának neveznek. Egy monarchiával minden nagyobb belső nehézség nélkül meg-egyezett volna, különösen a monarchiával Oroszországban. Az ő forradalmiságában még lehelletnyi szociális érzés sem volt.

Az igazi forradalmi szellemmel Szibériában összekülönbözött és megértés nélkül elfordult tőle. Nem titok, hogy Szibériából sikerek nélkül tért vissza. Nem szerette a szocialistákat és kijelentette: kormány a nép számára nem lehet a népek kormánya. El lehet képzelni, hogy a demokratikus köztársaságban milyen szerepet játszott volna ez a megrögzött és arisztokrata allűrökkel bíró individualista, ha a végzet le nem teríti mindjárt az elején. Mihelyt a népszövetségről folyt a beszélgetés, nagyon szkeptikusan viselkedett. Mint az Összes konzervatív, ő is csakis az erős hadseregben bízott. Annak sok elő-feltétele lakozott benne, hogy a diktatúrának és a vezérprincipiumnak híve legyen. Milyen oldalra is állt volna, amikor évek múltával ezek az eszmék kezdték Európát nyugtalanítani? És milyen súlya lett volna a kritikus pillanatokban egyéniségének? Nem támadt volna-e benne a demokráta ellen a külföldi felszabadító harc dicsőségével megkoszorúzott fasiszta? És milyen zavarok támadtak volna ebből? Stefánik halála által a külföldi felszabadító harcban a realisták túlsúlya megerősödött, mert azok, akik túléltek, realisták voltak.

Masaryk mondta róla: a francia uralkodó osztályokban egyszerűségével és kék szemével sok embert nyert meg. Benes a francia miniszterekhez csupán 1918 elején tudott bejutni. Stefánik viszont már régen folytatott velük társadalmi érintkezést Jouvenelné politikai szalonjában és az izgatottan várakozó Benes számára innen hozott információkat. Benes hosszú ideig névtelenül élt Párizsban és Stefánikkal, a társaságbeli arszlással való összehasonlításban egy irodatiszt benyomását keltette. Egészen természetes, hogy képességeik alapján közöttük munkamegosztás keletkezett. Benes ismerte saját hátrányait. Tudta, hogy hosszú ideig kell őt figyelemmel kísérni, amíg rokonszenvesnek találják. Soha nem tulajdonított magának személyi ellenállhatatlanságot. Ezért irodájában maradt, memorandumokat írt és Stefánik a jó társaságban eredményesen terjesztette tartalmukat. Ámbár a csehtót kérdésről csupán Benes memorandumai olvasásánál nyert megfelelő információkat, ezeket nappal gyorsan elsajátította és esténként befolyásos és előkelő ismerőseit már megtudta győzni e kérdésben. Társasági reprezentáns volt e típus minden hibáival, nála ki volt zárva: a magányban dolgozni, leülni és valamit megírni — az ő részére ez tényleg majdnem lehetetlenségnek bizonyult. Egyáltalában nem tudott egy helyen sokáig tartózkodni. Esméi legjobban érvényesültek a társaságbeli konverzációban, hasznos volt őt előkelő születésűek közé küldeni, akik felé belső vonzó-dással viseltetett, ő volt az, aki felvette a Vatikánnal az érintkezést, valamint a monarchista Olaszországgal, ott azonban, ahol a jó társaságon kívül egyszerű férfikkal kellett érintkeznie, mint például Szibériában, kudarcot vallott. A csehszlovák ügy részére egészen más körökben szerzett híveket, mint amilyenekkel Masaryk és Benes kerestek érintkezést. Ami a politikai munka módszereit illeti, legjobban Kramárzsal tudta volna magát megértetni.

Ezt a jellemzést Peroutka még kiegészíti a következő megállapításokkal. Stefánik szervezetében az idegek uralkodtak és ezért a szélsőséges tulajdonságok embere volt, nagy kitérésekre azonban hiányzott belőle a kitartás. A csehszlovák légiók egyik főorvosa azt mondta, hogy csak egy esztendeig élhet még, ámbár nem talált

nála organikus bajt. Stefánikot belső tűz emésztette, olyan ember benyomását keltette, aki látható ok nélkül senyved. Maga is azt állította, hogy nem fog sokáig élni. Annyira érzékeny volt, hogy néha még a légionáriusok erős kézfogására is fölszisszent. Egészségi állapota Szibériában teljesen leromlott. Vért hányt, de irtózott az orvosoktól. Azt állította, hogy titkos eredetű betegsége van s betegségét a szerb fronton repülőgépről való esés következtében szerezte. Biztos az, hogy gyomorbaja volt. Lehet, hogy autoszugesztiói is voltak. Gyakran szerette, hogy sajnálják. Ha kellemetlenség elől ki akart térni, úgy betegsége mögé bujt. Számos tünet alapján arra lehet következtetni, hogy Stefánik elkedvetlenedve és nyugtalanzkodva tért haza. Benes azt állítja, hogy úgy Masaryk, mint ő attól tartottak, hogy Stefánik politikai hibákat fog elkövetni. Valószínűleg izgatottan tekintettek hazatérte elé. Félték konzervatívizmusától, becsvágyától és a cseh kérdésben való járatlanságától. A Pozsony melletti katasztrófa véget vetett ennek az érdekes életnek. Peroutka szerint Stefánik meggyőződéses csehtót volt, semmilyen kompromisszumot nem volt hajlandó ezen a téren elfogadni. A tótokról udvariatlan kifejezésekkel beszélt. A cseh kultúrának előjogokat tulajdonított. Követelte, hogy a külföldi propagandában egyáltalában meg sem említsék a tót kérdést, nehogy a felszabadítási ügy komplikáltassék. Az első párizsi nemzeti tanácsot Stefánik kérésére csakis csehnek nevezték el és csak Benes indítványára kapta a csehtót jelzöt, tehát Peroutka szerint a centralizmus éppúgy a tótok műve, mint a cseheké. Mikor visszatért, egy tervet terjesztett elő, mely szerint egy triumvirátus (Masaryk, Benes, Stefánik) tíz esztendőn keresztül diktatúra alapján kormányozna. Masaryk és Benes ezt a tervet elutasították. „Figyelemreméltó, — mondja Peroutka — hogy abban az időben a tótok inkább sürgették a diktatúrát, mint a csehek, — mert inkább félték népük politikai éretlenségétől.“ Stefánik érezte, hogy a csehekkel nem fog megférni tudni és hogy őt, a romantikus és meggyőződéses arisztokratát, a józan Benes félretaszítja. Stefánik a diplomácia terén szeretett volna dolgozni, itt is lemaradtnak érezte magát visszatérte után, mert Benes már elfoglalta a vezető helyet és az ő felfogásával ellentétes irány mellé kötötte le a csehtót külpolitikát Stefánik hazasietett és meghalt titokzatos körülmények között. Peroutka előadásában igen sok az ellenmondás, kétségtelen azonban az, hogy Stefánik már nem lelkesedett a csehekért, a csehekben keservesen csalódott, a csehek félték tőle és hogy nem volt öngyilkos, mert Stefánikot megölték. Stefániknak el kellett tűnnie a színtérről, mert őbenne a csehek azt látták, akit Peroutka is lát, Peroutka pedig cseh kortársaktól kapta jellemrajzaihoz az információkat. Vájjon kik is azok a cseh kortársak?

Folytatjuk

STEIER LAJOS

Hibaigazítás: 292. lapunkon felülről 22. sorban *felvidékek* helyett *vidékek* olvasandó.